

ZRÍNYI MIKLÓS

SZIGETI VESZEDELEM

MÓRA FERENC KÖNYVKIADÓ

A „SZIGETI VESZEDELEM”

Irodalmunk első és azóta sem felülmúlt eposza 1645—46 telén keletkezett a muraközi Csáktornya várában. A török elleni védelem egyik központja volt ez a vár; néhány órányira, a Mura túlsó partján már a török hódoltság terült el, s lovon egy fél nap alatt innen Kanizsára lehetett jutni, a magyarországi török uralom egyik központjába. Nem a csendes békének, hanem a folytonos harcnak, a magyar végek meg-megújuló védelmének az otthona volt Csáktornya. Aki itt élt, az nemcsak könyvekből, elbeszélésekből, de saját mindennapos életéből ismerhette meg a török—magyar harcok világát és ha verset írt, ahhoz a lovak dobogása, a fegyverek csörgése szolgáltatta a kísérő zenét. Itt alkotott a költő és hadvezér Zrínyi, aki maga is tudta, hogy szokatlan környezetben születik műve. „Kiván nyugodalmat vers és história” — írja a IX. énekben, majd így folytatja:

*Engemet penig, midőn irom ezeket,
Márs haragos dobja s trombita felzörget,
Ihon hoz házamban füstölgő üszöget
Kanizsai török; óltamon kell eztet.*

A tollat minduntalan fel kell cserélnie a karddat, hogy azután ismét tollat ragadva a kardok viadalát öntse verssorokba.

Az eposz írásának ideje jelentékeny dátum volt mind az ország, mind a költő életében. Ekkortájt ért véget I. Rákóczi György függetlenségi harca, melyben — a Habsburg király oldalán — egy ideig Zrínyi is részt vett kedvetlenül, akarata ellenére. Fel kellett függesztenie a Muraköz védelmét, az igazi ellenség, a török elleni küzdelmet, hogy az erdélyi fejedelem magyarjai ellen harcoljon az idegen király védelmében. A mind- eddig szilárdan Habsburg-párti Zrínyi-család sarjában, II. Ferdinánd és Pázmány gyámfiában ekkor világosodott meg a század nagy tragédiája, a magyarság megosztottsága, a teljesen Habsburg-érdekek szolgálatába állt magyar politika csődje. Testvérháború helyett összefogást, a császár dinasztikus érdekeinek védelme helyett a török elleni felszabadító háborút : ezek a célok érlelődtek benne, mikor csalódottan és kiábrándultan visszavonult várába. Zrínyi azonban nem tartozott a történelem tragikus fordulatain és helyzetein merengő búsmagyarok közé : a tettek embere, aki mindig a cselekvés, a megoldás lehetőségét keresi, és most is az önálló, egységes Magyarország visszaállításának lehetőségeit mérlegeli.

Néhány év múlva terveit majd a politikai elmélet korszerű vértzetében fejtí ki, és mint

az országos politika egyik vezető alakja küzd megvalósításukért. A „Szigeti veszedelem” mindezt egy nagy költői vízióban tárja elénk. Ekkor sok minden még nem tudatos politikai elgondolás, hanem csak költői sejtés: a politika nyelvén még nem, de a költészetén annál tökéletesebben tudta megfogalmazni ekkor élete célját és kora nagy kérdéseit.

Így válhatott a „Szigeti veszedelem” a hatalmas feszültségek eposzává. A végvári harcokról énekel és közben nap mint nap átéli ezt a harcot; vitézek párviadalait rajzolja meg, miközben ő maga is mestere ezeknek és gyakorlatból ismeri minden fogásukat. Egy múltbeli eseményt ír le, s az ország jelen és jövő sorsára függeszti szemét, de ugyanakkor a legszemélyesebb lírát hozza létre. Témája ugyanis dédapjának, a szigetvári hősnek a küzdelme: a családi büszkeség és kegyelet is jelen van, mikor a végvári vitézek nagyszerű monumentumát alkotja. Mikor pedig eposzában számos ízben a jövőre céloz, mikor Istennel azt mondatja a szigetvári hősnek, hogy három-négy emberöltő múlva elérkezik az idegen iga lerázásának ideje, mikor a szigeti hőssel a fiának és utódainak szóló intéseket és biztatásokat mondatja: saját korára és önmagára utal, nemzete és saját egyéni programját adja meg egyszerre.

Szigetvár 1566. évi ostroma kitűnő eposzi témának bizonyult. Bár egyetlen végvár sorsáról

volt szó, a közvélemény és az utókor rendkívüli jelentőséget tulajdonított ennek a várvivásnak. Jó ideig ez volt a török utolsó nagy támadó hadjárata, a legnagyobb hódító, II. Szulimán ezzel az ostrommal és éppen a vár alatt fejezte be életét, s halála után megkezdődött a nagy birodalom belső bomlása. Érthető, ha jelképpé vált ez a várostrom: nem a sok hősi és sikertelen várvédelem egyikének tartották, hanem olyan eseménynek, ahol megtört a török támadó, hódító lendülete. Nem is vereség ezért, hanem nagy győzelem, történelmi fordulópont, mely megteremtette a lehetőséget arra, hogy néhány évtized múlva napirendre kerüljön a török kiverése, a török hódítás felszámolása. Zrinyinek a már legendássá vált várvédelmet módja volt így a törökök és magyarok, sőt a törökök és a keresztény Európa világméretű harcának sorsdöntő eseményeként ábrázolnia, s ezzel a témát eposzi rangra emelnie. A hősköltemény elengedhetetlen műfaji tartozéka, a csodás elem méltán társulhatott a világtörténelmi jelentőségűvé nagyított Szigetvár-témához, földöntúli méretekbe állítva azt.

A téma ugyanakkor nem kis nehézségeket is rejtett magában. A török hatalmas, többszázezres seregével szemben néhány ezer várvédő állta a harcot, s a védők végül mind egy szálig elpusztultak. Mégis a hősi halált halt védők és vezérük győzelmét kellett a költőnek igazolnia, s a hatal-

mas török tábornak szétverve, vesztesként kellett Szigetvár romjait birtokba vennie. Az eposzok megkövetelik az erők egyensúlyát, ezt szintén nem volt könnyű megteremteni, mert hogyan lehet ötezer ember egyenlő ellenfele ötszázezernek. A költő ezeket a nehézségeket maradéktalanul megoldotta. A kompozíció mesterének bizonyult, a szerkesztés volt legnagyobb költői erénye. A meseszöveg, az egyes szereplők jellemzése, az események ügyes csoportosítása révén elérte azt, hogy a török tábor nyomasztó fölénye az eposz során egyre csökken, hogy míg a hatalmas ostromló sereg egyik kudarcot a másik után vallja, addig a védők sorra érik el sikereiket. Ennek érdekében az első hat ének voltaképpen csak az ostrom előzményeiről szól; mialatt a költő számtalan kisebb-nagyobb mozzanat, esemény segítségével egyre emeli a várvédők erejét, addig a törökét fokról fokra rombolja a szemünkben. Így, mire az ostrom megkezdődik, a VII. énekben, a két tábort már egyenrangúnak érezzük, az ostrom során viszont az erőviszonyok már a védők javára tolnak el, egészen annyira, hogy a XIII. énekben már a török elvomulásáról, kudarcának bevallásáról van szó, s csak egy véletlen esemény idézi mégis elő a védők pusztulását: erkölcsi és katonai erejük győzött, csak a vak véletlen játszott a törökök kezére. De pusztulásukban is győztesek: nem a falak között várják be a halált, hanem

maguk törnek ki az ellenségre, mindnyájan egy iszonyú támadó kirohanásban vesztik életüket, melynek csúcscaként Zrínyi magát a szultánt, a török hódítás jelképét öli meg kardjával. A költő kiváló mértéktartással emeli hőseit egyre magasabb, szinte emberfeletti színvonalra. Az eposz elején, Zrínyit még csak egy kiváló végvári kapitányként ismerjük meg, de alakja fokról fokra szinte észrevétlenül emelkedik. A költő minden egyes jelenettel ahhoz szoktat hozzá, hogy a következőben már önkéntelenül is nagyobbnak lássuk a hőst, s végül egészen természetesnek tűnjék, hogy az utolsó harcon már szinte mesebeli hősként lépjen fel, aki százakat terít le egy csapásra, s akinek láttára futva menekül az egész hatalmas török tábor.

Mindez a legváltozatosabb események, a legkülönbözőbb jellemű emberek szereplése közepette történik. A nagy történelmi témán belül különös emberi sorok kavargásából ismerjük meg a magyar végvárat és a törökök világának életét. Az egyes kisebb és nagyobb epizódok külön-külön is költői egységet alkotnak, de mindig fontos szerepük van az eposz egészében is — Zrínyi szerkesztő művésze a legapróbb részleteket is mind a főcél szolgálatába tudja állítani.

A mai olvasó Zrínyi nyelvét és verselését már távolinak érzi, néhol kissé nehézkesnek. Ez a nyelv azonban elválaszthatatlan az eposz hősi témájának atmoszférájától; a végvári élet jellegzetes

kifejezései, a korabeli fegyverek, ruhadarabok magyar, horvát, török elnevezései nagyban részesei annak, hogy oly hitelesnek érezzük az eposz minden sorát. Ez a régies veretű nyelv ugyanakkor hallatlanul képgazdag. A leggyakoribb jelenség az eposzban a halál, hiszen egyre hullanak mind a magyar, mind a török vitézek, s mégis egyetlenegyszer sem ismétli Zrínyi a halál leírását, mind-egyik katona halálát másképp írja le, s ezzel egyúttal jellemzi is őket. Az eposznak a középmeteszettel nem törődő, darabosnak tűnő verselése a sziklatömbök görgetegére emlékeztet, s ha érdesnek is tűnik a kicsiszolt verseléshez szokott fülnek, kitűnően társul a nagy indulatok, a vér és a fegyver Zrínyi-ábrázolta világához.

A „Szigeti veszedelem” olvasója egy régi és hősi kor üzenetét kapja kézhez. Egy elmúlt, számunkra már ismeretlen világot idéz elénk. De az eposz hőseiben a máig is érvényes emberi eszmények öltenek testet, s amennyire távoli már tőlünk a környezet, annyira közelinek, emberinek érezhetjük az egyes szereplőket mozgató érzelmeket, a bennük lakozó erényeket és bűnöket. Zrínyi művészetének ereje háromszáz év alatt mit sem csökkent, s talán sohasem ragyogott olyan fényesen, mint a múlt nagy értékeit leginkább megbecsülni tudó korunkban.

KLANICZAY TIBOR